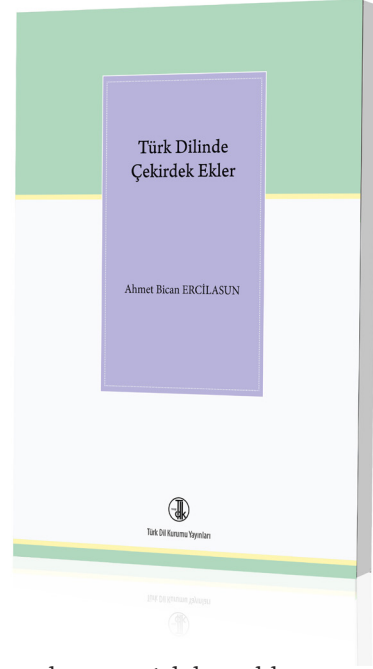

TÜRK DİLİNDE ÇEKİRDEK EKLER ÜZERİNE

Dursun Yıldırım

Kadim toplumların dilleri tarihi, aynı zamanda kültürlerinin gelip geçtiği kültürel süreçleri ve bu süreçlerin gösterdiği özellikleri başlangıçtan günümüze taşır. Dil olmadan insan olmaz, toplum olmaz. İnsanın ve toplumun varlığı dil ile söz konusudur. Bu yüzden tarihin her döneminde insanların dil ile meşgul olduğu, dili anlamaya çalıştığı görülür. Bunlardan biri de Çin'de ünlü Zhou Türk sülalesi <MÖ 1116-247> zamanında yaşamış olan Konfüçyüs <Kang zi> [MÖ 551-479] Doğu Zhou döneminde yaşamış, eski töreleri, ahlak düsturlarını toplayıp düzene koymuştur. Erdemli insan ve ahenkli/uyumlu insanlardan kurulu bir toplum yer ve gök anlayışı yaratma temel hedefi olmuştur. Bilge <filosof> olmak için yazı, töre bilgisi <tarihî gelenek ve görenekler>, müzik, ok ve yay sanatı ve kullanımı, araba sürme, hesap bilgisi edinme eğitimi görmüş ve bunları insana kazandırmaya, onları bu yönde eğitmeye önem vermiştir. Yerin ve göğün hareketlerinin izlenmesine eğitim anlayışında önem vermiştir. Bilgi, yeniliklerden kazanılan, öğrenilenler ve yorumlar toplamıdır. Konfüçyüs'e sormuşlar ki, toplumu yönetenler, önce neleri öğrenmelidir? Bunlar içinde toplumu yönetmenin yolu sorulduğunda, bu soruya şu yanıtı verir: Ben olsam işe dili, yazıyı öğrenmek ve onu doğru kullanmakla başladım. Çünkü dil anlaşılmaz olursa sözcükler düşünceyi iyi anlatamaz, aktaramaz. Düşünce iyi anlatılmazsa yapılacak işler gereğince doğru yapılamaz. Görev gereğince yapılmazsa toplumda töre, düzen ve kültür bozulur. Töre, kültür ve düzen bozulursa da toplumda adalet yoldan çıkar,

yanlış yola sapar. Adalet yoldan saparsa halk şaşkınlığa düşer. Bu durumda halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. Bunun için dili doğru bilmek kadar toplumda önemli başka bir nesne yoktur, demiştir.

Türk dili üzerine, onu doğru öğrenme, gelişim sürecini, geçip geldiği yollarda geçirdiği değişimleri anlama yolunda Türk filolojisi ile meşgul olan yabancı ve yerli bilim adamları arasında pek çok kişi sıralanabilir. Bunlar arasında Reşid Rahmeti Arat'ın "Türk Şivelerinin Tasnifi Tecrübeleri"¹ adlı kapital makalesinde tasnif denemelerinin tümü bir arada değerlendirildikten sonra, yazının sonundaki filolojik değerlendirmede, dilimizin tarihi boyunca kök ve türeme eklerde yaşadığı tarihî ses değişikliklerine yer verilir ve buna göre Türk şivelerinin bir tasnifi yapılır.

¹ Reşid Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi Tecrübeleri", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt X, İstanbul 1953, s. 1-59.

Bu makale filolojik açıdan çok önemli bir yol göstericidir. Ama burada da Türk diline arkaik dönemlerine ait dil malzemesi dışarıda kalmıştır.

Türk tarihinin ve tarihçiliğimizin sağlam bilimsel temeller üzerine oturmasını sağlayan dünya çapında âlim tarihçimiz A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı kapital eserinde, tarihin kaynakları arasında dilin bir veri olduğunu vurgulayıp W. Eberhard'ın kenar ülkeler kültür teorisine vurgu yaparak komşu dillerde kalan sözcükler ve aldıklarımız da bir veridir, derken Kore dilinde bıraktıklarımızdan söz ederek şunları söyler: “Devlet idaresine ait ıstılahlar «kagan», «kan» (han), «tarhan» kelimeleri «ke-kwan», «Kwan» ve «tark-kwan», şekillerinde; dinî ve fikrî rehber mânasındaki «kan» (şaman)” ise sadece «kam» olarak muhafaza edilmiştir.”² Rahmetli hocamız tarih yazıcılığı açısından dilin önemine yer vermiş ve değerine vurgu yapmıştır. Büyük tarih âlimi Togan, Türk dilinin geçirdiği tarihî değişimindeki ana farklılıkları “ŞAZ” ve “LİR” şiveleri biçiminde sözü geçen ünlü eserinde özetler.³ Türk dilinde Reşid Rahmeti Arat'ın kapital makalesi, dilin uğradığı değişim noktalarının bir kısmına değinmiştir, olanları bir araya getirmesi bakımından çok önemli bir çalışmadır. Türk dili tarihini öğrenme yolunda yapılmış çok önemli bir çalışma da Necmettin Hacıeminoğlu'na aittir. *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller* adlı eserinde kök fiiller, türemiş fiiller, isimden fiil türeten ekler Türk dilinin tarihî yazı dili metinlerinde açıklanmaya çalışılmıştır. Hacıeminoğlu “Ön Söz”de şunları söyler: “Böyle bir çalışma, sadece gramer bakımından değil, Türk Dili ve kültürünün,

zaman zaman ayrı şiveler şeklinde dalanmış olsa da, aslında bir kökten gelip bir gövdeden çıktığını göstermek itibarıyla de mühim ve lüzumludur. Onun için bu çalışma başlangıçtan bu güne kadar uzanan çok geniş saha üzerinde yapılmıştır. Sahanın ve konunun genişliği sebebiyle de, mesele < Eski Türkçe, Orta Türkçe, Yeni Türkçe diye eserinde tasnif ettiği Türk dili yazılı metinlerinde ele aldığı ekleri inceler ve bunları> yeni “keşifler” yapmak yahut değişik izah denemelerine girişmek gibi heveslere kapılmadan <bu eserde> ortaya konmuştur.”⁴ Dil ile bağlı sorunların daha geniş ve kapsamlı bir biçimde üzerinde durulması gerekiyor. Bunun için yeterli düzeyde filoloji bilgisi birikimine gereksinim vardır.

Eskişehir’de X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu’nda “Türk Dili İmparatorluğu” adlı geniş kapsamlı bir bildiriye⁵ başlangıçtan günümüze kadar Türk dilinin, onun yeniden bir imparatorluk düzeyine yükseltilmesi için yapılması gerekli işler, tamir ve tedavi yolları, tarihî kırılmaların yarattığı durumlar teorik ve metodolojik açıdan üzerinde nasıl durulması icap ettiği, izlenmesi icap eden metot ve yardımcı bilim dalları üzerine dikkat çekilmişti. Sözümlü ettiğim filolojik bilgi birikimine yeterli ve gerekli düzeyde sahip olmak gerekiyor. Ahmet Bican Ercilasun, bana göre böyle bir bilgi birikimine sahip bir Türk filolojisi uzmanımızdır.

Ercilasun, *Türk Dilinde Çekirdek Ekler* adlı eserinde Türk dilinin gelişme tarihini aydınlatacak çok önemli konulardan birini, “Ekler” bahsini ele alıp

² A Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş (Cild I En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)*, Enderun Kitabevi, (3. baskı) İstanbul 1981, s. 16.

³ A Zeki Velidi Togan, *age*, s. 15.

⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, *Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller*, Cönk Yayınları, 1984, s. 6.

⁵ Dursun Yıldırım, “Türk Dili İmparatorluğu <Tarihî ve Coğrafi Bağlamlar İçinde>”, *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 1744-1751.

incelemektedir. Türk dilinin başlangıçtan bugüne, yani tarihî derinlik ve coğrafi genişlik içinde yaşadığı gelişim ve değişim süreçlerini anlamının, yazıya geçen verilerden yararlanmakla mümkün olduğu bilinmektedir. Ekleme dünyada dillerinden biri olan Türk dili, ad ve fiil kökleri, ekler ve gövdeler ile yürüyerek kendini ifade eder. Ekler, Türk dili bakımından hayati öneme sahip bir konudur. Ekler ile ilgili önemli incelemesinin “Söz Başı”nda Ercilasun, “Çekirdek ekler vasıtasıyla Türk dilinin başlangıcına doğru bir yolculuk yapabileceğimi düşündüğüm gibi Türkçenin çeşitli dünya dilleriyle etkileşimlerinden, ortaklıklarından, bazı eski dillere verdiği kelimelerden hareketle de başlangıca doğru yol alabileceğimi tasarlamıştım.” (s. 7) diyor ve büyük yolculuğa çıkışından önce yaptığı yol hazırlığı olan eserini anlatmaya başlıyor.

Türk Dilinde Çekirdek Ekler adlı eserde Ercilasun büyük yolculuğa yaptığı hazırlığı şu alt başlıklar içinde ele alıp incelemektedir: “Söz Başı”, “Giriş”, “Türk Dilinde Ekler”, “Birleşik Ekler ve Gramerleşme”, “Çekirdek Ekler”, “Sonuç”.

Türk dilinin tarihî geçmişini doğru öğrenmek açısından Türk dilinde kök adlar, kök fiiller, ekler, edat ve zarflar yapım ve çekim ekleri, gövdeler, ödünç-

lemeler “aldığımız, verdiğimiz”, ses değişimleri ve ses denklikleri ve benzeri sorunların filolojik açıdan açıklanması, kendimizi, dilimizi, tarihimizi ve başlangıçtan bugüne yaratıp taşıdığımız ve sahip olduğumuz Türk kültürünü anlamak, özelliklerini ortaya koymak ve açıklamak bakımından çok önemlidir. Bir toplum yaşamında kültür, tarih ve dil gibi üç temel özellik birbirinin bağımlıdır. Bunlardan biri olmadan ötekiler olmaz. Başlangıçtan itibaren bu üç temel unsur üzerine yapılacak çalışmalar tarihî yolculuk diye adlandırmak, dil-kültür-tarih arkeolojisi diye adlandırmak yanlış olmaz. Konu, başlangıçtan günümüze kendimizi kendimiz yapan dilimiz yazı dilimiz, söz dağarcığında sakladığı kültürümüzün tamamı değil mi?

Ercilasun, bu eseri ile Türk dili için yer altında yirmi bin fersah gibi bir dil-kültür arkeolojisi yolculuğuna çıkmıştır. Bu seyahatin sonuçlarını *Türk Dilinde Çekirdek Ekler*'i okuduktan sonra sabırsızlıkla beklediğimi belirtmeliyim. Arkeolojik dil-kültür-tarih katmanlarına yolculuğun erişeceği sonuçlar Türk dilini daha iyi anlamamıza katkıda bulunacaktır. *Türk Dilinde Çekirdek Ekler* eserinden dolayı Ercilasun'u kutlar, dil arkeolojisi kazı sonuçlarının da kısa zamanda gün ışığı görmesini temenni ederim.